

ІЗ ГЛИБИН ГЕНЕТИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ*

Лідія Боднар–Балагутрак,
мисткиня (США)

Я – художник, педагог, американка українського походження в першому поколінні. Я дитина іммігрантів. Моя сім'я змушена була покинути Україну під час Другої світової війни. Ті, хто це зробив, жили в таборах Ді-Пі (переміщених осіб). Народилася в Клівленді, штат Огайо, й виросла там серед української громади кількох поколінь.

Лідія Боднар-Балагутрак
Вогонь і лід (Майдан), 2015
Полотно, колаж, змішана техніка

Лідія Боднар-Балагутрак
Святі господарі, 2015
Папір, колаж, змішана техніка

У дитинстві мені пощастило мати обох бабусь і дідусів. Я була оточена їх розповідями та спогадами про Україну, що здавалася мітичним далеким місцем. Вони були глибоко вдячні за привілей стати громадянами США, за можливість жити в країні свободи й демократії, країні верховенства права, де приймаються культурні, релігійні та індивідуальні відмінності й поважаються права людини. Тому ще в юному віці я навчилася цінувати те, що мала як громадянка: захищати свою свободу й виконувати громадянські обов'язки, бути допитливою, поінформованою й

пильною – не сприймати речі як належне, знати минуле й бути частиною теперішнього.

У моїй родині жоден день не минав без обговорення поточних подій. І жодного дня не було без творчої роботи – вишивання, шиття, спів, письмо, читання поезії... Це назавжди ввійшло в моє життя. Я любила це. Глибокий естетичний фундамент почала цінувати набагато пізніше – коли взялася професійно вивчати мистецтво, що стало для мене засобом підтримки розмови – з матеріалами й процесами, з собою й іншими. Це був спосіб дійти суті й розуміння...

Дідусь і бабуся по материнській лінії були суддею та шкільною вчителькою, але, не знаючи англійської мови, не могли тут працювати за фахом. Вони піклувалися про нас із братом, поки працювали батьки.

Дідусь випускав українську радіопередачу, яка транслювалася на громадській радіостанції в Клівленді, й я багато часу проводила поряд, коли він працював над програмами. Мені також доводилося знаходити способи розповідати йому про те, що говорили чи що робили мої американські друзі, й навпаки, – отже, з раннього дитинства я передавала слова та поведінку однієї мови й культури іншій. Думаю, це спонукало мене шукати як спільне підґрунтя, так і унікальні риси. Я проклала міст між культурними розбіжностями й руйнувала мовні бар'єри у своїй маленькій сфері.

Мій дідусь по батьківській лінії був греко-католицьким священником. У дитинстві я брала участь у традиційних богослужбових обрядах, що були суцільною таїною. Я була оточена золоченими іконами, які прикрашали інтер'єри українських церков. Коли приходила до церкви зі своїм дідусем, то спостерігала, як він одягав священничі ризи, готуючись до Служби. І яскраво пам'ятаю момент, коли він у цьому вбранні прочиняє царські врата і дивовижним чином змінюється. У моєму дитинстві багато таких сакраментальних моментів, що я схильна бачити світ як благоговіння й таїнство...

Образи природи в моїй творчості – метафори духовної, а також політичної й екологічної сфери

Моя рання творчість, зокрема серія «Невинні», була, насамперед, пов'язана з темою людини. Художник Джон Халака називав їх дітьми, «огорнутими подарунками». Вважаю цей опис дуже доречним, оскільки роботи створені після відвідин шкіл та дитячих будинків в Україні. Це була моя перша подорож навесні 1991 р. Я мала можливість дослідити деякі свої уявлення про історію та культурну ідентичність.

Спочатку я ставила це довічне всеохопне питання: що значить бути людиною? А потім почала замислюватися над конкретнішим: що значить бути українцем? Я відчувала, що є певні історичні характеристики й риси, які були передані мені й, можливо, сприяли певним схильностям, які маю.

Ця подорож до України насправду стала поворотним моментом у моїй творчості й світогляді...

...На той час усе ще існував Радянський Союз, й Україна була однією з республік, але під час перебудови Михайла Горбачова відкрився доступ до трагічної історії української нації – жахів, скоєних радянським режимом, проте заперечуваних протягом довгих років. Одним із них був Голодомор – українська назва трагічного голоду-геноциду, організованого Йосипом Сталіним у 1932-1933 рр.

Письменник Нікос Казандзакіс писав: «Не можна відчувати справжнішого й глибшого релігійного болю, ніж жах, який від-

чуваєш, коли ступаєш на землю, де жили твої предки й де твоє коріння». Я відчула цей жах, і мене підхопило пробудження в Україні. Я зрозуміла, що історія України – моя історія й справді всеохопна людська історія – гідна бути розказаною.

...Невдовзі, після мого першого візиту, Радянський Союз розпався, й Україна разом з іншими республіками прого-

лосила незалежність та стала суверенною.

Коли я повернулася додому в Х'юстон, то припинила працювати у традиційному стилі рисунку й живопису і почала тривалий шлях дослідження культурних зв'язків, поєднуючи медійні, текстові та фігуративні елементи.

Я почала збирати матеріали про маловідомий Голодомор. Моя творча діяльність розширюється: додаю ксерокопювання та колажування тексту, прикріплюючи предмети ручної роботи й пам'ятні речі, використовую сакральні предмети. Поєдную, здавалося б, несумісні техніки – покриття золотом і випалювання, рвання і зшивання, нашарування й продряпування, комбіную органічні матеріали зі штучними.

Лідія Боднар-Балагутрак

Віч-на-віч, 2014

Полотно, колаж, змішана техніка

Найперша серія цього напрямку – «Фрагменти». Я представила архівні фотокопії – документальний характер підкреслює «історичну реальність» зображених подій. Наступна серія під назвою «Інший вид ікони» стала безжалісним переліком жахливих страждань безвинних людей під час Голодомору – зрозумілі всім образи накладені на християнські ікони.

...Три питання залишаються для мене актуальними й висвітлюються в моїх роботах: колаж або асамбляж; текст/оповідь; образи природи. У сколажованих фрагментах акумулюється багато часу й матеріалів, і в підсумку процес відображає те, як я мислю й як ми всі відчуваємо події: як вони бунтують, відходять, зникають, відроджуються й прояснюються. Також цікавлюся тим, як ми використовуємо слова – щоб приховати чи розкрити смисл, правду або брехню.

Колаж та асамбляж продовжують бути способом поєднання речей – комбінування, здавалося б, різнорідних фрагментів,

надання їм форми, цілісності, узгодженості й нового значення...

Моя виставка робіт, створена після відвідин Чорнобильської зони 1996-го, через 10 років після ядерного катаклізму, – це поєднання фотокопійованого тексту, слів, вишивки, наданої мені жінками, які досі живуть у зоні, й затертих та обвуглених поверхонь, а також живопису. Назви дають підказки до історій: «Передбачене», «Вогні», «Вихід», «Розплавлення», «Дощі», «Ліси». Ця подорож стала для мене ще одним поворотним моментом.

...Текст чи спосіб оповіді – гра слів, колаж із газетних вирізок, залучення віршованих рядків – відіграє головну роль. Я твердо вірю в силу мови: навіть єдине слово має фізичну вагу й може спричинити величезні зміни. І навпаки – відсутність слів однаково потужна. Найкраще це виражає поезія Івана Франка «Vivege memento!»

Образи природи – метафори

Лідія Боднар-Балагутрак
Яйце в гнізді №4, 2015
Папір, колаж, змішана техніка

Лідія Боднар-Балагутрак
«...Європа мовчала», 2015
Полотно, колаж, змішана техніка

духовної, а також політичної й екологічної сфери. Чорнобиль вразив мене здатністю природи до регенерації. Я бачила виноградні лози, що ростуть над пилом і розпадом евакуйованих покинутих поселень, коріння дерев, що пробивається крізь бетон. Ці візуальні метафори саркофага, зцілення й оновлення залишилися зі мною. Попри все, навіть перед обличчям обману чи втрати природа і далі генерує життя й відтворюється.

Лідія Боднар-Балагутрак
Чагарі, 2001

Полотно, колаж, змішана техніка

Лідія Боднар-Балагутрак
Сніг, 2009-2010

Полотно, колаж, змішана техніка

У моїй серії «Гнізда» природа відтворює людські, часто політичні, драми. Вони як притчі або візуальні каламбури. Наприклад, у роботі «Віч-на-віч» (2014) я змінюю звичний статус жертви/хижака: звичайна домашня муха ловить могутнього хижака (який представлений радянською монетою). Пташеня виростає з того, чим харчується, з кращого або гіршого, в роботі «Ти – те, чим харчуєшся» (2014).

Чи нас влаштовує те, що відбувається навколо? Чи ми причетні до подій, обираючи ігнорування й мовчання?.. Мене цікавить загальний характер поширеної інформації. Наскільки достовірно подають її медіа? Фактами зловживають, вводять в оману або взагалі не

надають їм ваги. Слова перекручені, спотворені. Хто вирішує, що має поширюватись, а що – приховуватись?

...У роботах «Ліси», «Сніг», «Біла імла, зависи й перепони» інтерпретується динаміка пам'яті та відображення далекого й близького, як ми бачимо і сприймаємо велику картину, зібрану з деталей. На відстані глядач може побачити густий ліс, а коли зміщується фокус, то ідентифікуються нечіткі фрагменти тексту й зображень.

Робота «Плоди без сімені» (2004-2010) стосується України – це роздуми про Помаранчеву революцію та її наслідки й рух до демократії в революції Євромайдану. Переживання цих подій вилились у триптих «Чи заросте травою?», «...Європа мовчала» й «Вогонь і лід».

Назва першого з творів – «Чи заросте травою?» (2013) – взята зі слів Василя Гроссмана, письменника й свідка Голодомору 1932-1933 рр. Листя трави «транслює» історії жертв, і художній твір звучить Гроссмановими питаннями: «Куди пішло це життя? І що стало причиною тих жакливих мук і катувань? Чи дійсно може бути, що ніхто ніколи не відповідь за все, що сталося? Що все забудеться й навіть не вшанується? Чи заросте травою?..»

Ці слова закликають нас не забувати, визнати та вшанувати пам'ять про історичну трагедію, а також не дозволяти «вирощувати над нею траву». Скільки людей знає про Голодомор, коли мільйони стали жертвами сталінської радянської політики колективізації?.. До 1933 р. в Україні гинуло близько 30 000 осіб на добу. Звичайно, Сталін заперечував перед світом, що в

Україні був терор-голод, і продовжував експортувати мільйони тонн зерна. Ба гірше: тоді Голодомор заперечували багато відомих західних журналістів. Сьюзі Томмані пише про це: «...Репортер «New York Times» Волтер Дюранті 1931 р. вилив комуністичну пропаганду в серію з 13 статей про правління Йосипа Сталіна в СРСР – і при цьому здобув Пулітцерівську

майже семи мільйонів осіб». (Проте, зважмо, журналіст Малкольм Маґґерідж, який правдиво писав про Голодомор у газеті «Christian Science Monitor», та історик Роберт Конквест, котрий написав «Жнива скорботи», цю нагороду не отримали).

Західні уряди зайняли пасивну позицію, хоча більшість із них усвідомювали справжні масштаби трагедії, отримуючи інформацію через конфіденційні дипломатичні канали. Вони вирішили мовчати. І тепер – із російською анексією Криму та вторгненням на Схід України – Захід також вирішує мовчати. Знову ж таки: Європа та Захід практично не вживали жодних заходів, аби запобігти такій агресії.

Лідія Боднар-Балагутрак
Терни й повалені ідоли. Фрагмент, 2016
Полотно, колаж, змішана техніка

премію 1932 р. Поки дезінформована Америка спала, Сталін змушував селян працювати в колгоспах і виконувати неможливі державні норми. Неможливість споживати власне зерно в 1932-1933 рр. в Україні призвела до голоду й смерти

Моя робота «...Європа мовчала» (2014) підкреслює це на диво актуальними словами Олександра Олеся з вірша «Пам'ятай», написаного ще 1931-го.

Твір «Вогонь і лід» бере свою назву з поезії Роберта Фроста. Це елегія для революції Гідності. Композиція тут упорядкована, але поверхня «зіжмакана», оброблена. Зображення виглядають середньовічними. Центральна площа в Києві палає вогнями, від яких тоне сніг. Зібралось багато про-

Текст чи спосіб оповіді – гра слів, колаж із газетних вирізок, залучення віршованих рядків – відіграє головну роль, бо я твердо вірю в силу мови

тестувальників у захисних жилетах і з саморобними щитами, що зводять барикади з шин та бруківки, без реальної зброї, – вони вражаючі... Це незабутній образ народження нової України, що прагне демократії й самостійності.

...Однак навіть через двадцять

п'ять років після розпаду СРСР, коли радянський пресинг Східної Європи нібито припинився, дестабілізуюча агресивна Росія знову піднімається. Це звучить у моєму творі «Ой! Вони йдуть!» Росіяни йдуть! Фактично, вони вже тут – і все ще йдуть! Щури в паніці, а радянська монета навісає символом тоталітаризму. ...Хотілося б підсумувати, поси-

лаючись на польку Енн Епплбаум, яка народилася 1964 р. Вона – журналістка видання «Washington Post» та лауреат Пулітцерівської премії, пише про комунізм і розвиток громадянського суспільства в Центральній та Східній Європі. У своїй статті «Росія й велике забуття» (журнал «Foreign Affairs», 2015) авторка висловлює стурбованість: адже те, що, як сподівалися, переможене, знову нагадує про себе. Епплбаум пише: «Мене непокоїть, що з вражаючою швидкістю відновлюється воююча російська держава на чолі з людьми, яких навчала й тренувала держава радянська, й тому вони готові використовувати звичні прийоми терору,

обману і військового тиску, щоб залишитися при владі. Їх рівень агресії зростає пропорційно до того, як спадає наша колись потужна здатність їм протистояти. Натомість у нас проблеми навіть із простим розпізнаванням, ким вони є. Це яскраво проявилось в березні 2014 р., відразу після

Лідія Боднар-Балагутрак
Чи заросте травою? 2013
Полотно, колаж, змішана техніка

Лідія Боднар-Балагутрак
Плоди без сімені, 2004-2010
Полотно, колаж, змішана техніка

революції в Україні. На Кримському півострові зненацька з'явилися «зелені чоловічки», як їх пізніше стали називати. Озброєні, одягнені у військову форму без розпізнавальних знаків, із немаркованими військовими транспортними засобами, вони почали методично захоплювати будівлі місцевого самоврядування й телевізійні станції. Майже в кожному великому місті місцеві «політики» (деякі з них раніше були лідерами кримінальних угруповань) радо вітали зайшлих – наче вже були попереджені. Західна реакція – збентеженість, здивування, переляк. Що сталося? Це

місцеве повстання? Громадянська війна? Чи ці «чоловічки» росіяни з Росії? Чи росіяни з Криму?» ...Енн Епплбаум точно знала, хто вони: російський спецназ.

Авторка зазначає: «Я знала, що це російські сили, бо вони виглядали, говорили й діяли так само, як радянський спецназ, який вторгся в Польщу 1939 року, в прибалтійські держави 1940-го, а потім у всю Східну Європу 1945-го». Мої батьки та діди також розпізнали б їх та їхню тактику. «СРСР ніколи не захоплював іншу країну. Ні, це просто допомога пригнобленим меншинам чи братнім народам... І саме це відбувається в Україні під керівництвом Володимира Путіна, колишнього офіцера КДБ. Вони прийшли на допомогу «пригнобленій російській меншині в Криму» 2014-го, нав'язуючи власну тоталітарну систему. А далі росіяни, використовуючи подібну тактику, перекинулися на Східну Україну. Ба більше – вони також вступили в сирійський конфлікт, аби прийти на допомогу братньому режиму Асада. Захід був збитий із пантелику... Через чверть століття після повалення комунізму ми забули про те, як виглядає цинічний, безпринципний, авторитарний

Глибокий естетичний фундамент почала цінувати, коли взялася професійно вивчати мистецтво, що стало для мене засобом підтримки розмови – з матеріалами й процесами, з собою й іншими. Це був спосіб діяти суті й розуміння...

російський режим, особливо з нахабною глобальною стратегією й байдужістю до людських життів?»

...Щодо Енн Епплбаум і таких, як я, то молодші 40 років не мають ані спогадів, ні знань про СРСР. Багато з тих, котрі зна-

ходяться на владних позиціях і мають певний вплив, не схильні побачити або розпізнати ті самі моделі колишнього СРСР, що так чітко розігруються сьогодні. Оскільки вони не знають минулого, то погано підготовлені, аби діяти належним чином. Урок для всіх нас: знайомитися з російським ведмедиком – приємно й безпечно. Але це машкара. Не впадаймо в оману! Всередині цього ведмеда – Пу-

тін, всередині Путіна – Сталін, всередині Сталіна – Ленін, всередині Леніна – Распутін. І в самому осерді – мерзенні паразити. Ми повинні визнати їх тими, ким вони є насправді. Вони – ведмеді-вбивці.

...Аби знати теперішнє, справді потрібне знання минулого. Будь поінформованим. Будь пильним.

Лідія Боднар-Балагутрак

Для птахів, 2008-2009

Полотно, колаж, змішана техніка

Із доповіді «Humanities and Democracy Lecture», виголошеної на відкритті персональної виставки «Dialogues», Lone Star College-Kingwood, 3 грудня 2015 р.

